

سیری در آداب و رسوم
مردم فیروزکوه
(درسده گذشته)

خلیل الله پور
(باطبی فیروزکوهی)

انتشارات اریش

۱۳۹۶

سرشناسه:	بهزاد، خلیل الله، ۱۳۱۸ -
عنوان و نام پدیدآور:	آداب و رسوم مردم فیروزکوه (در سده گذشته) / خلیل الله بهزاد (باطلبی فیروزکوهی) :
مشخصات نشر:	تهران: اریش، ۱۳۹۶
مشخصات ظاهری:	۲۱۶ ص: مصور
شابک:	۹۵۶۸۷-۵۸ / ۹۷۸۶۰۰ / ۳۰۰ ۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی:	فیبیا
موضوع:	فرهنگ عامه -- ایران -- فیروزکوه
موضوع:	Folklore -- Iran -- Firuzkuh
موضوع:	فیروزکوه -- آداب و رسوم و زندگی اجتماعی
موضوع:	Firuzkuh (Iran) -- Social life and customs
موضوع:	فیروزکوه
موضوع:	Firuzkuh (Iran)
رده بندی کنگره:	۱۳۹۶ ۹۶۹ / ۲۹۱GR
رده بندی دیویی:	۳۹۸/۰۹۵۵۱۲
شماره کتابشناسی ملی:	۴۶۸۲۶۱۵

سیری در آداب و رسوم مردم فیروزکوه

نویسنده: خلیل الله بهزاد باطلبی، فیروزکوهی

طراح جلد: سیم شایان

ویراستار: زهرا تقی زاده

صفحه آرا: امید مقدس

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: اذین

چاپ نخست: ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۸ - ۵ - ۹۵۶۸۷ - ۶۰۰ - ۹۷۸

بها: ۲۰ ۰۰۰ تومان

تهران - انتشارات اریش

شماره تماس: ۰۲۱ - ۶۶۹۰۳۸۱۳

info@arishpub.ir

www.arishpub.ir

فهرست

۱۳	درآمد.....
۱۵	سخنی کوتاه دربارهٔ فیروزکوه.....
۱۷	فصل اول: از زانا تا مرگ.....
۱۸	بخش یکم: زانا (تولد).....
۲۱	بخش دوم: رخِ رشو (شب‌خیز).....
۲۱	ده سوم.....
۲۳	نام‌گذاری.....
۲۵	بخش سوم: خوابگاه نوزاد، کُره‌کُری.....
۲۶	چلِ حموم.....
۲۷	بخش چهارم: خورده عروسی (عروسی کُره‌کُری).....
۲۹	کِرک‌زنی (بریدن لوزه سوم).....
۲۹	گلی (تُل).....
۳۰	کِرک‌گیری (سق‌گیری).....
۳۰	شیرگیری.....
۳۲	بخش پنجم: تَفیل‌گفته (نامزدی نوزادان).....
۳۵	بخش ششم: کا (بازی).....
۳۵	وچه‌کا (بازی کودکان خردسال).....
۳۶	تَبیش‌کا (بازی مشترک کودکان خردسال پسر و دختر).....
۳۶	زن‌وشی‌کا (بازی مشترک پسر و دختر).....
۳۷	خَرکا (بیشتر پسرانه بود، ولی گاهی پسر و دختر با هم بازی می‌کردند).....
۳۷	اشتقلی (الا کلنگ) بازی مشترک دختر و پسر.....
۳۸	تُوکا (تاب‌بازی) (بازی مشترک دختر و پسر).....

- ۳۸.....خاله خاله جان (بازی مشترک کودکان).
- ۳۹.....بَبَت کا (بازی مشترک دختر و پسر).
- ۳۹.....سنگراسنگرا (بازی مشترک پسر و دختر).
- ۴۰.....بازی های نوجوانان
- ۴۰.....تَب کا: توپ بازی (بازی پسرانه).
- ۴۰.....الف - بشمار
- ۴۰.....ب - هدف
- ۴۱.....فَدِ شِترِ وافِی (بازی پسرانه).
- ۴۱.....دَسِش دِه (دستش ده).
- ۴۱.....بِپرکا (بازی پسرانه).
- ۴۲.....نیره کا (بازی پسرانه).
- ۴۳.....پَلَه پَلَه (بازی پسرانه).
- ۴۳.....گیلان گیلان (بازی پسرانه).
- ۴۴.....چش داری کا (قایم باشک).
- ۴۵.....گَت کا (بازی بزرگترها).
- ۴۵.....شَرِی کا (بازی پسرانه).
- ۴۶.....قاب کا (بازی پسرانه).
- ۴۷.....نِزازادی (بازی پسرانه).
- ۴۷.....الف - نِزَا
- ۴۷.....ب - زادی
- ۴۸.....ج - سَیدِنا
- ۴۸.....د - قِیچی قِیچ
- ۴۸.....ه - هیس
- ۴۸.....و - اِپاشنیا
- ۴۹.....کَلَه کا

- ۴۹..... کتک کا
- ۵۰..... کورکوشن
- ۵۱..... بازی های گروهی
- ۵۱..... ۱- نحوه انتخاب نوع اول
- ۵۲..... ۲- نحوه انتخاب نوع دوم
- ۵۳..... خرک جوزموز
- ۵۴..... گلی گلی مار
- ۵۶..... اچرمجر
- ۵۷..... ترنگ کا
- ۵۸..... یک نو یک خره
- ۶۱..... آلی ملزا (جذیره برنگ بازی های گلی گلی مارکا)
- ۶۲..... الف - سه ج
- ۶۲..... ب - سه راست
- ۶۳..... دار، دار، خبردار
- ۶۴..... مرغ نه کا (تخم مرغ بازی)
- ۶۶..... ۱- مرغ نه جنگ
- ۶۸..... دوم - رج
- ۶۸..... الف - حلالر
- ۶۸..... ب - خرور
- ۶۹..... پول سرزن
- ۷۰..... بخش هفتم: کار
- ۷۱..... الف - مالدار (دامداری)
- ۷۱..... خیل و خیلشریک
- ۷۴..... بره
- ۷۵..... میزان و معیار پیمانها

- الف - لوه ۷۶
- ب - آبگردون ۷۶
- ج - برینج ۷۶
- شیلون ۷۷
- مراسم شیرداری ۷۸
- فرآورده های لبنی ۸۰
- الف - پنیر ۸۰
- ب - لور (آب پنیر) ۸۰
- ج - سخت ماس ۸۰
- د - گ ماس ۸۱
- ز - کره ۸۱
- ح - کشک ۸۳
- ط - تفره ۸۳
- فرآورده های دامی ۸۴
- پشم چینی ۸۴
- گوشتی ۸۵
- ۱ - خشک گوشت ۸۶
- ۲ - قرمه ۸۶
- نر و کل ۸۶
- زمسون چکی ۸۷
- سونا ۸۸
- ریتی ۹۱
- گو شریک ۹۲
- بمسندین ۹۳

- ۹۳..... جموم بیتن
- ۹۴..... بکو تندین
- ۹۴..... گوداری
- ۹۶..... مرحله اول: کاشت
- ۹۸..... مرحله دوم: داشت
- ۹۸..... مقدمات او داری
- ۹۹..... بندسر
- ۱۰۰..... او پنجه
- ۱۰۱..... داری
- ۱۰۲..... یخاو
- ۱۰۲..... مرحله سوم: برداشت
- ۱۰۴..... جمع آوری ساقه های گندم
- ۱۰۴..... الف. دسه
- ۱۰۵..... ب. کلامه
- ۱۰۵..... ج. کوپا
- ۱۰۵..... د. خوشه چینی
- ۱۰۵..... هـ. نوجر
- ۱۰۶..... کرزنی
- ۱۰۶..... الف. جینگاما
- ۱۰۶..... ب. اسب بندی:
- ۱۰۹..... ج. خرمن کوبی با چرخ
- ۱۱۰..... د. وابکشین
- ۱۱۱..... هـ. مراسم جنبی خرمن کوبی
- ۱۱۳..... دیگر محصولات کشاورزی
- ۱۱۵..... چارویداری

۱۱۸	بخش هشتم: خازندی (خواستگاری)
۱۲۰	بخش نهم: شربت خوری
۱۲۲	بخش دهم: نامزدی و مراسم آن
۱۲۲	۱- نومه‌بازی
۱۲۳	۲- تیرما
۱۲۵	۳- عیدی
۱۲۶	۴- سیزده‌در
۱۲۹	۵- چاره‌مبارک
۱۳۰	بخش یازدهم: گت‌عروسی
۱۳۱	۱- صد داق (پریه)
۱۳۱	۲- خرج او
۱۵۴	بخش دوازدهم: مرک
۱۵۹	فصل دوم: آداب و رسوم اجتماع
۱۶۰	بخش یکم: زمستانه
۱۶۲	بخش دوم: شونیشتن (شب‌نشینی)
۱۶۴	بخش سوم: نوروز
۱۷۳	بخش چهارم: سوگواری
۱۸۰	بخش پنجم: اعیاد مذهبی
۱۸۳	فصل سوم:
۱۸۴	بخش یکم: باورها
۱۸۵	الف - استخاره
۱۸۶	ب - باورهای طبی
۱۸۹	ج - باورهای مذهبی

۱۹۰	د- باورهای دیگر یا خرافات
۱۹۶	بخش دوم: متل‌ها
۲۰۲	بخش سوم: خونها (تصانیف)
۲۱۲	نام‌نامه

درآمد

آداب و رسوم و مراسم و مناسبت‌ها چون قانون نانوشته‌ای است که طی قرون و اعصار شکل گرفته و در طول زمانی دراز از نردی، سرش ذوق، شاخه‌ای شیرین و مورد پسند بر آن افزوده‌اند؛ تا جایی که کلیات این فرهنگ به ماهی عینی، مورد قبول همه یک قوم و حتی مردم یک کشور قرار می‌گیرد.

بدین ترتیب، این میراث کهن ریشه‌ای عمیق در تاریخ می‌یابد و از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود و به صورت هویت و شناسنامه گروهی از مردم درمی‌آید.

این کتاب به طور خاص درباره فیروزکوه نگارش یافته است. امروزه در اثر مهاجرت دوجانبه، یعنی کوچ برخی از شهر فیروزکوه به شهرهای دیگر و یا ورود مهاجرین جدید به شهر، که خود دارای فرهنگی متفاوت هستند و به تبع گسترش نوگرایانه جوامع که روندی تند و شتاب‌آلود در محور فرهنگ‌ها دارد، این آیین‌ها در خطر نابودی و فراموشی است.

هرچند احتمالاً مطالب این کتاب برای جوانان امروز شیرین و پرکشش باشد، قطعاً با دیده تردید و ناباورانه به آن خواهند نگرست.

نوشتارهایی که در پی خواهد آمد، یادواره فرهنگی حدوداً یک قرن اخیر مردم شهر فیروزکوه است که کوشش شده، پیک از زوایای آن از قلم نیفتد، ولی به علت کهنولت و ضعف حافظه، این امر از محالات است.

در پایان یادآور می‌شوم، همان‌طور که اشاره رفت، این یادداشت‌ها، آداب و رسوم مردم فیروزکوه و فرهنگ روستانشینان است. ممکن است بخشی از موارد آن مشترک باشد، قطعاً

بخشی از موارد نیز مشترک میان فرهنگ شهرهای دیگر و برخی از موارد خاص این بوم و ناحیه است که بررسی این مطالب خود مجالی دیگر می‌طلبد، ضمناً تأکید می‌شود که در این اثر قصد بررسی منشأ جغرافیایی این آیین‌ها و نقطه آغاز شکل‌گیری سنن و رسوم را نداشته‌ایم، بلکه خواست ما در این کتاب ما، جمع‌آوری مکتوب آداب و رسومی است که تا حدود یک قرن پیش، مردم این ناحیه با آن‌ها زیسته‌اند تا شهروندان فیروزکوهی را از خطر فراموش کردن این سنت‌ها بر حذر بداریم که یادگاری است از دیرباز نیاکان ما.

روم پژوهش و گردآوری اطلاعات این کتاب، به این صورت بوده است که بخشی از آن، حاصل تجارب شخصی نگارنده در زندگی و بخش اعظمی حاصل بررسی میدانی و مشاهدات، و یافتن رایج‌فاهی از پیرمردان و پیرزنانی است که برخی از آنان، اکنون دیگر در میان ما نیستند.

در مواردی که از واژگان بومی استفاده شده، معنای فارسی آن در متن و نیز صورت آوایی آن در پانویشت آمده است.

شایان ذکر است که گردآوری این یادداشت‌ها در سال ۱۳۴۰ انجام گرفته و سرانجام در خردادماه ۱۳۹۵ بازنویسی نهایی شده است.

خلیل‌الله بهزاد

فیروزکوه - خرداد ۱۳۹۵